

Kitap Tanıtımı / Book Presentation

**Mahmut Kelpetin, İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan,
Kuramer Yay., İstanbul 2016**

Mahmut Kelpeten, Pre-Islamic South and North Arabia, Kuramer Pub.,
İstanbul, 2016

Asım SARIKAYA

Arş. Gör., KSÜ, İlahiyat Fakültesi, Siyer-i Nebi ve İslâm Tarihi Anabilim Dalı
Research Assistant, KSU, Faculty of Theology, Department of Siyar al-Nabi and
Islamic History,

Kahramanmaraş / TURKEY

asimsarikaya@ksu.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7109-3844

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Presentation

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Ağustos / August 2017

Kabul Tarihi / Date Accepted: 04 Aralık / December 2017

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: 10.29288/ilted.334692

Atıf / Citation: Sarıkaya, Adem. "Mahmut Kelpetin, İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan, Kuramer Yay., İstanbul 2016", *ilted: İlahiyat Tetkikleri Dergisi* sy. 48 (Aralık 2017): 299-303.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilahiyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Tarih ilmi bir bütünlük ve süreklilik arz eder. Bir olay hakkında başlangıç ve bitiş tarihlendirmeleri izâfidir. Dolayısıyla olayın başlangıcı kabul edilen tarih öncesi bir doğuş ve gelişme sürecinin olduğu, aynı şekilde olayın bittiği zannedilen dönemde de etkilerinin bazen yıllarca devam ettiği görülmektedir. Ancak gerek araştırmacı gerekse okuyucu dikkate alınarak, araştırmanın kolaylaştırılması, derinliği/vukûfiyeti arttırma, anlama, anlamlandırmayı kolaylaştırma gibi sebep ve amaçlar göz önüne alınarak tarih, kısımlara ayrılmıştır. Tarihin kısımlara ayrılmasında savaşlar, bir devletin doğuşu veya yıkılışı gibi dönemin siyasî, sosyal veya dinî hayatın akışını değiştiren, onlara yol veren olaylar veya coğrafya dikkat alınmaktadır. Bu bölümlere ayırma ameliyesinin sonraki araştırmacılar tarafından yapıldığını, geçmişe dönük bir tasarım, yaklaşım olduğunu da söylememiz gerekmektedir.

Bu noktada İslâm Tarihi de genel tarih ile aynı konumda bulunmakta ve kendisi genel tarihin bir bölümü olmasının yanı sıra o da kendi içerisinde çeşitli açılardan bölümlere ayrılmaktadır.

Dönemsel olarak bu bölümlendirme ana hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi - Siyer (Hz. Muhammed'in Hayatı) Hulefâ-i Râşidîn Dönemi - Emevîler Dönemi - Abbâsiler Dönemi şeklindedir. Konumuz gereği ilk dönem İslâm tarihine ilişkin bir tasnif verdiğimiz ve bu kısımların başlangıç ve bitiş noktaları hakkında bir takım tartışmaların devam ettiğini ve dönemlerin kendi içinde de kısımlara ayrıldığını da belirtmemiz gerekmektedir. İslâm Tarihi'nin bu tür bir tasnifi sonucunda bazı dönemlerin araştırma açısından ön plana çıktığı görülmektedir. Somut olarak söylemek gerekirse, ülkemizde Siyer ve Hulefâ-i Râşidîn dönemlerine ilişkin sayısız çalışma varken ileride de ifade edeceğimiz üzere İslâm Öncesi Arap Tarihi'ne ilişkin çalışmalar sınırlı sayıdadır.

Tanıtımını yapacağımız eser, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Mahmut Kelpetin tarafından kaleme alınmış olup Kur'an Araştırmaları Merkezi (KURAMER)'in yürüttüğü "Kur'an-ı Kerim'in Nüzül Ortamı" projesi kapsamında hazırlanan çalışmalardan biridir (s. 9).

Eserde, isminden de anlaşıldığı üzere, İslâm öncesi dönemde Arabistan'ın Kuzey ve Güney'inde yaşayıp devlet kuran Arapların tarihi incelenmiştir. Eser; Giriş ile beraber İslâm Öncesi Güney Arabistan'da Kurulan Devletler ve İslâm Öncesi Kuzey Arabistan'da Kurulan Devletler başlıklı iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş; kaynaklar ve araştırmalar olarak iki kısma ayrılmaktadır. Kaynaklar kısmında, kullanılan kaynaklar/eserler tematik olarak tasnif edilmiş ve kendileri hakkında bilgiler verilip yararlanılan noktalar belirtilerek konu açısından önemine ve özelliğini de değinilmiştir. Kelpetin, kaynakların İslâm öncesi Güney ve Kuzey Arabistan'da kurulan bazı devletlerin siyasî tarihlerine yer verdiğini, ancak müelliflerin önemli bir kısmının, bahsi geçen dönemlerin İslâmiyet ile doğrudan bir bağlantısının

bulunmadığını düşündükleri için bazı konuları görmezden geldikleri ya da naklettikleri rivâyetlerde titiz davranmadıklarını (s. 11) söylemektedir. Bu sorunu aşmak için yazar, İslâm tarihi kitaplarında yer alan rivâyetleri, son dönemde bölgede yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan kitâbelerdeki bulgular ve modern araştırmalar sonucunda elde edilen sonuçlar ile karşılaştırmıştır (s. 11).

Araştırmalar kısmında ise, özellikle 18-19. yüzyıl ve sonrasında yapılan modern çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Yazarın da ifade ettiği gibi, ülkemizde İslâm öncesi Arap tarihini müstakil olarak ele alan üç eser bulunmaktadır. Şemseddin Günaltay ve Neşet Çağatay bu alanda müstakil eser kaleme alan ilk müelliflerimizdir ve bu çalışmaların kendi dönemlerinde önemli bir boşluğu doldurduğu bilinmektedir. Günaltay'ın büyük ölçüde Corci Zeydan'ın *Târihu'l-Arab Kable'l-İslâm* adlı çalışmasından istifade ettiği, Çağatay'ın ise genellikle Günaltay'ın eserinden yararlandığı ve zaman zaman yabancı kaynaklara başvurduğu bu çalışmada yer almaktadır. Bu alanda yapılan üçüncü çalışma Adem Apak'ın kaleme aldığı *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü* isimli eseridir.

Kelpetin, ülkemizde bu alanda çok az çalışma yapılmasına karşılık Arap dünyasında pek çok eserin varlığından bahseder. Bunların en önemlisi geçen yüzyılda yazılmasına rağmen hâlâ otoritesini koruyan Cevâd Âli'nin *Mufasssal* isimli eseridir. Yazar, *Mufasssal*'ın ardından çeşitli eserlerin kaleme alındığını, ancak önemli bir kısmının kapsamlı olmadığını, hatta Cevâd Âli'nin çalışmasının özeti olduğunu belirtmekte (s. 22), başka bir ifadeyle "özgünlük sorunu" nun varlığına işaret etmektedir.

Batı dillerinde yapılan çalışmaların ise ülkemizde ve Arap dünyasında yapılanlara oranla sayı bakımından daha fazla ve nitelik açısından daha kıymetli olduğuna (s. 23) işaret eden yazar, özellikle Batılı araştırmacıların 18-19. yüzyılda Arabistan'da yaptıkları seyahatler ve araştırmalar sonucunda bölgenin tarihini aydınlatıcı bilgilerin, kitâbelerin ve tarihi eserlerin ortaya çıkarılmasını sağladıklarını ve böylelikle nitelikli çalışmaların kısa bir zaman zarfında vücuda getirildiğini söylemektedir (s. 23).

Çalışmanın birinci bölümünde Güney Arabistan bölgesinde kurulan devletler olan Ma'înliler, Sebeliler, Katabânlılar, Hadramutlular ve Himyerliler; ikinci bölümünde ise Kuzey Arabistan bölgesinde kurulan Nabatî, Tedmür, Gassâni, Lahmî, Kinde devletleri kronolojik sırayla incelenmiştir. Her iki bölümde de önce devletlerin kurulmuş olduğu bölgenin coğrafi konumu, özellikleri; sonra devletin ismi ve kökeni hakkında bilgi verilmesi ve akabinde siyasî, sosyal ve kültürel tarihlerinin incelenmesi şeklinde bir usûl takip edilmiştir.

Kitabın işlenişine geçmeden önce Kelpetin'in bu çalışmasıyla, bu alanda sınırlı sayıda müstakil çalışmaya sahip olduğumuz ülkemiz tarih literatüründe önemli bir boşluğu doldurduğunu ifade etmeliyiz.

Bunun yanında çalışma nitelik yönünden de ayrı bir öneme sahip olup geniş bir tarama sonrasında kaleme alınmış, Arap dünyasında yapılanların yanı sıra, Batı'da yapılmış çalışmalar da incelenmiştir. Batılıların bu alanda yapmış oldukları çalışmalar önemlidir. Çünkü bu döneme ait bilgiler mevcut kaynak eserlerimiz kadar arkeoloji ilmiyle elde edilen bilgilere bağlıdır. Batılı araştırmacıların arkeoloji konusundaki azmi ve başarıları ise Müslümanlar tarafından yapılanları gölgede bırakmaktadır. Birçok kitâbenin, şehrin, tarihî kalıntıların ortaya çıkarılması, okunması Batılı arkeologlar tarafından gerçekleştirilmiş, bu alanda ilk eserler onlar tarafından yazılmıştır. Kelpetin'in, çalışmasını Batılı araştırmalarla desteklemesi kanaatimize göre eserin değerini ve önemini arttırmıştır.

İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan'ın, okuyucunun genel bilgisinin olduğu, olaylardan haberdar bulunduğu anlayışıyla yazılmış olduğunu da söylememiz gerekmektedir. Bilginin temelden verilmesi, uzun uzun açıklamalar yapılması yerine konunun özü aktarılmış, böylece tekrar eden bilgilerin yer almadığı, daha anlaşılır ve nitelikli bir çalışma ortaya çıkarılmıştır.

Kur'ân'ın, İslâm öncesi Arap tarihindeki bazı olaylara zaman, mekân zikretmeksizin işaret etmiş oluşu, bazı olaylar hakkında geçmişte ve günümüzde birçok yorum ve spekülasyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşte, bu çalışmanın bizce en önemli özelliklerinden biri Kur'ân'da bahsi geçen olayların tarihî zeminle buluşturmaya çalışmasıdır. Başka bir ifadeyle, Kur'ân da anlatılan "Arîm Seli, Ashâbu'l-Uhdûd, Ashâbu'l-Fil, Tubbâ, Sebe Melikesi" olayları siyasî, sosyal ve kültürel olarak tarihî zemine oturtulmaya çalışılmış ve bunlar hakkındaki rivâyetler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Ayrıca çalışmada bu dönemdeki dinî hayat ele alınmış, Tanrılar ve Mabetler hakkında bilgi verilmiştir. Açıkçası bu dönemde, Arabistan'da dinî motiflerin çok yaygın olduğu malumdu. Ancak yaygın kanaat, tüm dinî motiflerin Mekke, Kureyş ve Ka'be ekseninde yer aldığı, Arapların dinî anlayışının olmazsa olmazının Ka'be olduğu şeklindedir. Bu çalışma İslâm öncesi toplumda Ka'be'nin günümüzde anladığımız ve algıladığımız şekilde -belli bir vakte kadar- diğer mabetlerden farklı bir yaklaşıma sahip olmadığı düşüncesini bizde oluşturmuştur. Kuzey veya Güneyde kurulmuş devletlerin Ka'be'yle hiçbir bağlantı kurmaması veya Fil Olayı'nda sadece hedef olarak yer alması Ka'be algılarının farklı olduğunu göstermektedir. Ebrehe ve ordusunun helâk edilmesinin Arapların Ka'be algısına etkisi veya bu husustaki değişimi bu açıdan incelenmelidir.

Klasik kaynaklarımızda Güney'de yaşayan Arapların Kuzey'e göç sebebi Arîm selinin Ma'rib Seddi'ni yıkması olarak gösterilmektedir. Ancak yıkılış tarihi hakkında kesin bir bilgi yer almamaktadır. Arkeoloji temelli yapılan çalışmalar Ma'rib Seddi'nin birçok defa tamir edildiğini ve yıkılışının ise İslâm'ın doğuşundan bir asır önce oldu-

ğunu ortaya koymuş bulunmaktadır. Kelpetin, bu süreci anlatmış ve daha birçok seddin de varlığından bahsetmiştir. Ayrıca göçlerin sebebinin sel mi yoksa başka nedenler mi olduğu konusunu da tartışmaya açmıştır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere eserde Kur'ân'da yer alan İslâm öncesi Araplarla ilgili ayetleri tarihî zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Ancak Kur'ân ayetlerinin, tarihî rivâyetlerin genişlemesine etkisi yani Kur'ân ayetlerine dayanarak mevzû haberlerin ortaya çıkması göz ardı edilmiştir. Örneğin Duhân Suresi'nde geçen Tubbâ konusunda sayılamayacak kadar mevzû rivâyet kaynaklarımızda yer almaktadır. Yazar, bu rivâyetlerin efsanevî, menkibevî olduğunu söylemekle beraber Kur'ân ayetlerinin bu rivâyetlerin ortaya çıkmasına etkisini göz ardı etmiştir.

Çalışmada değinmek istediğimiz bir diğer nokta bazı yerlerde yorumlardan ve değerlendirmelerden kaçınılmasıdır. Örneğin, Ebrehe'nin Yemen valisi olarak başa gelmesi konusunda iki farklı rivâyet zikredilmektedir. Bunların ilki Bizans kaynaklarında diğeri ise İslâm tarihi kaynaklarında yer almaktadır. Kelpetin ise her iki rivâyeti verdikten sonra hangisinin tercih edilmesi gerektiğiyle ilgili herhangi bir yorum yapmamaktadır.

Sonuç olarak ifade etmeliyiz ki; bu eser, İslâm öncesi Arap tarihi araştırmalarının ne kadar ihmâl edildiğini ve bu alana yönelik çalışmaların elzem olduğunu göstermektedir. İhmâlden kastımız sadece tarih yazımı itibarıyla sınırlı olmayıp arkeoloji çalışmalarını da kapsamaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bu çalışmalar Batılı araştırmacılar tarafından yürütülmekte ve onların değerlendirmeleri, yorumlarıyla telif edilen eserler üzerinden bu dönemi okumaya çalışmaktayız. Açıkçası bu durum eserlerde yer alan bilgilerin doğruluğunu, yanlışlığını, eksikliğini, fazlalığını araştırma imkânımızın olmamasına neden olmakta ve kanaatimizce çalışmalarımıza gölge düşürmektedir. Bunun önüne geçmek için, arkeolojik çalışmalar desteklenerek bilgileri kendimiz üretmemiz gerekmektedir. Bu çalışmalar sınırlı bölgelerde kalmamalı, özellikle Hz. Muhammed'in yaşamış olduğu Mekke, Medine'de ve dönemin yolculuk güzergâhları da incelenerek "Siyer Arkeolojisi" oluşturulmalıdır. Bu çalışmaların Hz. Muhammed ve dönemini daha doğru anlama, bazı yanlışlıkları düzeltme ve eksiklikleri giderme gibi katkılar sağlayacağı muhakkaktır.

İslâm önce Arap tarihi çalışmalarının Kuzey ve Güney Arabistan ile sınırlı kalmaması, bilakis Hicaz, Mısır, Habeşistan ve Fars topraklarının siyasî, toplumsal ve kültürel tarihiyle devam ettirilmesi, disiplinlerarası çalışmalarla da desteklenerek bu alandaki eksiklerimizin giderilmesi gerektiği kanaatini taşımaktayız. Çünkü İslâm, Arap Yarımadası'nda yaşayan bir topluma vahyolunmuş/bildirilmiştir ve bu toplumun daha iyi tanınması ancak etkileşim halinde oldukları toplumları tanımakla mümkündür.